

Czinár Mór, Szeder Fábián, Kovács Márk, Guzmics Izidor, Jedlik Ányos, Czuczor Gergely neve a tudománytörténet szakkutatóinak az érdeklődését is felkelti.

Azt hiszem azonban, hogy számtalan helytörténész, történész tud adatot nyerni a kutatott község, város, politikai vagy fegyveres küzdelem, egykor volt szellemi küzdelem történetéhez.

A katalógus több olyan kéziratos versgyűjteményt számba vett, amely nem szerepel Stoll Béla versgyűjtemény bibliográfiájában. Feldolgozásuk irodalomtörténészre vár. A *Benedictina*, még inkább a *Jesuitica* sorában iskolai poétikai kézikönyvek, tanári drámaelméleti, szónoklattani jegyzetek szerepelnek a 17–18. századból, s ezek mellett megtalálhatjuk a feltehetően legjobb hajdani iskolai gyakorlatokat, amelyekből pontosan le lehet mérni a 17–18. századi irodalomelmélet követelményeit, s annak az iskolában megvalósult gyakorlatát is. Több eddig még számba nem vett iskolai dráma vagy színlap szerepel a kéziratok között. Baróti Szabó Dávid, Berzsényi Dániel, Bessenyei György, Bethlen Gábor, Bethlen Miklós, Czuczor Gergely, Csokonai Vitéz Mihály, Dukai Takách Judit, Faludi Ferenc, Fáy András, Gyöngyösi István, Kaprinai István, Kazinczy Ferenc, Kis János, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc, Rajnis József, Szemere Pál, Toldy Ferenc, Virág Benedek, Vitkovics Mihály, Vörösmarty Mihály autográfiái kelthetik fel az előző század irodalmában kutatók figyelmét.

A katalógust F. Csanak Dóra lektorálta, Szelistei N. László szerkesztette. A Nyírségi Nyomda példás munkát végzett. A Széchényi Könyvtár az egész sorozattal s ebben ezzel is a kutatók munkáját segíti. Őszintén kívánom, hogy a kéziratkatalógus I. részét mielőbb kövesse a következő vagy a következők valamennyi magyarországi egyházi könyvtárból az irodalomtörténész, a történész, a kultúrhistorikus, a textológus, a tudománytörténész és az egyháztörténész munkájának segítésére.

(Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai. Országos Széchényi Könyvtár. Budapest 1981.)

KILIÁN ISTVÁN

HAIMAN GYÖRGY: NICHOLAS KIS

A címben Nicholas Kis magyar nevén nem más, mint Tótfalusi Kis Miklós, azaz Misztótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus. Az 1972-ben megjelent Tótfalusi Kis Miklósról írt monográfia angol változatában Tótfalusi Kis Miklós nevét is megfelelőképpen

módosította Haiman György. A magyar nyelvű és az angol nyelvű kiadások között tizenegy év telt el. A magyar nyelvű eredetinek nemcsak pusztá fordítását, hanem átdolgozott, bővebb változatát veheti most kezébe az olvasó. A szerző kitűnő érzékkel végezte el a szükséges változtatásokat mind tartalmi, mind formai tekintetben, melyek mindenképpen újabb értékekkel gazdagítják az angol nyelven írt kiadást. Az angol verzió tükrözi azt, hogy Haiman György alaposan átgondolta, hogyan könnyíthet azon olvasóinak, akik számára a magyar nyelv és ezzel együtt a magyar kultúra is ismeretlen.

Tótfalusi Kis Miklós pályafutásáról teljes képet rajzol a szerző, elődeiről, tanítóiról, örökségéről. Az európai ember szemével követhetjük nyomon Kis Miklós pályáját, mivel a szerző pontosan megrajzolja művészetének európai hátterét. Megismerjük Kis Miklóst mint betűművészt és tipográfust, tehát mint szakembert, de mint magánembert is, akinek sok-sok nehézséggel kellett élete folyamán megküzdenie. Ehhez a küzdelmes, de sikeres életpályához illő az az idézet, mellyel Haiman György indítja könyvét. Az idézetben Morison Stanley Kis Miklóst a 16. századi Garamond és Granjon rangjára emeli, akik pedig a betűművészet legjelesebbjei közé tartoznak. Haiman közelítése objektív, nem túlzó és nem elfogult tárgyával szemben, ugyanakkor figyelme mindenre kiterjed. Arra is például, hogy megemlítsé, hogy Tótfalusi Kis Miklós adta ki az első könyvet Amerikáról, magyar nyelven és a saját fordításában.

A pálya bemutatása logikus lépésekben történik. Megismerteti az olvasót a németalföldi átmeneti, barokk betű fejlődésével, útjával. E háttér ismeretében látjuk, miként koronázta be e folyamatot Kis Miklós eredeti formájú és szépségű betűcsaládjával. 1680-ban ment Amszterdamba azzal a megbizatással, hogy megtanulja a nyomdászat mesteriségét, és hogy jelen legyen a *Biblia* kinyomatásánál, amire ekkor Erdélyben nem volt lehetőség. Az amszterdami tartózkodás alatt dolgozott más országoknak is: Lengyelországnak, Svédországnak, Angliának, Németországnak, Olaszországnak. Európai híré betűmetszővé vált, akinek betűit tévesen „Janson-antikva” néven ismeri a világ. Tévesen, hiszen tisztázódott, hogy Janssonnak, a lipcsei betűöntőnek nem volt szerepe a betű megalkotásában. A „Tótfalusi-Janson-vita” ismertetését az egész műre jellemző szenvedély, a kutatások iránt érzett izgalom jellemzi. Haiman György még lezáratlannak ítél számos kérdést, további kutatások lehetőségeire mutat rá, s ezt mindig kellő filológiai pontossággal teszi. A könyvdisztítés és a tipográfia rejtelmeibe is betekinthetünk. Megtudjuk, mit jelent a szövegzőnyomtatványokban. Könyvnyomtató munkáját Kolozsváron 1694-ben kezdte meg. Betűinek halála utáni utóéletéről is szól a könyv, akárcsak Kis Miklós debreceni, illetve nagyszombeni kapcsolatairól. A betű-

művész és tipográfus minden tudását itthon akarta kamatoztatni. Azonban sok rágalmazást, támadást kellett elszenvednie. Nyelvművelői, népművelői tevékenysége nem volt könnyű feladat.

Kis Miklós széleskörűen gazdagította és szolgálta a hazai nyomdászatot. Gondoljunk csak például a számára is igazi hírnevet biztosító betűjére; az antikva betűjének tizenhét fokozatára és a tizenötféle kurzívjára, a görög és héber betűire, vagy akár az örmény és grúz betűire, hogy csak párat említsünk. Az utóbbi kettőről a függelékben olvashatunk, melyet még kiegészít „A Kolozsvári Nemes Református Kollégium Typographiája Inventáriumá”-nak rövidített változata 1805-ből.

Az angol nyelvre való átültetést hárman végezték el, ennek ellenére az írás stílusa egységesnek mondható, amit csak helyenként zavar a fordítás nem kielégítő volta, melyek közül párat ezúton megemlítenék. A 47. oldalon a *Reinard may have died somewhere between 1670— 1675 and his brother Bartholomeus in 1669 or in 1670, thus Kis could not have met them at all* mondatban a *somewhere* helyett szerencsésebb lett volna a *sometime* szó használata. A 174. oldalon a *Kis employed a similar solution on the front-page of the Apology* mondatban az *employ a solution* kollokáció szokatlanul hangzik egy anyanyelvű számára. A 202. oldalon az *In the literature on the topic I have found only an opinion by Ödön Miklós...* kezdetű mondatban az *an* határozatlan névelő helyett helyesebb lett volna a *one* szócskát használni. Nem férhet kétség ahhoz, hogy a 211. oldal alábbi mondata a könyv egyik nehezen követhető mondatai közé tartozik: *Thus the phenomenon appears here which is faced in almost every case when printing under present-day technical conditions with the old types which were cut with consideration being given to the old hand-made paper and hand-press printing methods.* E könyv, mely méltán lehet hazai könyvkiadásunk egyik büszkesége, megérdemelte volna az apróbb nyelvi pontatlanságok elkerülését is.

Tótfalusi Kis Miklós életművéről, munkásságáról aligha fejezhetnénk ki méltóbban elismerésünket, mint ahogy azt Haiman György tette. A könyv legfőbb erénye az, hogy az író szakmai biztonsággal mozog tárgykörében, és a tipográfiai szakirodalmat teljes magabiztossággal kezeli. Anyagát kitűnően válogatott illusztrációval, melléklettel szemlélteti, és teszi ezzel még élményszerűbbé. Ezekhez csatlakozik Kis Miklós munkáinak alapos, megbízható bibliográfiája, melyet Soltész Zoltánné állított össze. Már a könyv pusztá kézbevétele is érdeklődéssel tölti el az olvasót, felébreszti kíváncsiságát a tipográfia művészete iránt. A mű magas szakmai színvonala kielégíti a szakemberek érdeklődését, de a szakmán kívülieket sem riasztja el.

Kis Miklós az egyetemes európai kultúrtörténet egyik kimagasló alakja, akit Magyarország határain kívül is elismernek. Éppen ezért

kétszeresen is örülhetünk annak, hogy e nagyszerű életmű gondos megrajzolása angol nyelven is hozzáférhetővé vált. (Akadémiai Kiadó, 1983.)

MOLNÁR JUDIT

BENKŐ LORÁND: KAZINCZY FERENC ÉS KORA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉBEN

1. A kötet két nagyobb lélegzetű tanulmányt tartalmaz, s mindkettő egy-egy évforduló megünneplésének köszöni létrejöttét. Az egyik, a *Kazinczy Ferenc nyelvszemlélete* című a széphalmi mester halálának (s nem születésének, ahogy a Bevezetésbe sajnálatosan került) 150. évfordulójára készült, s egyes részei előadás formájában el is hangzottak az 1981-ben Sátoraljaújhelyen rendezett akadémiai emlékülésen. A másik, a *Sághy Ferenc szerepe a felvilágosodás korának nyelvi mozgalmában* c. témára, nevezetesen Sághy érdekes alakjára és jelentős szerepére akkor figyelt fel a szerző, amikor 1977-ben a budai egyetemi nyomda kétszáz éves fennállása alkalmából rendezett nemzetközi szimpozionra gyűjtötte előadása anyagát.

A két tanulmány — egy-egy főhősével — az első pillantásra külön, ill. önálló egésznek tűnik, de — mint a szerző hangsúlyozza — nem szervesen áll egymás mellett, hanem szorosan egybekapcsolódik: „Egységes keretbe foglalják őket az azonos kor, a jelentős mértékben azonos szereplő személyek s nem utolsósorban a magyar felvilágosodás nyelvi mozgalmához szorosan kapcsolódó tartalom.” (3) A tanulmányoknak a főhősei is sok vonatkozásban egészen eltérő személyiségek voltak, ám mint arra ugyancsak a szerző rámutat: „Valamiben azonban mégis egyek voltak: anyanyelvük szeretetében, az érte nehéz körülmények közt való kiállásban, cselekvési készségben, buzgalomban; személyes viszályuk öregkori feloldódása szinte jelképezi tevékenységük végső soron való egybetorkollását.” (uo.)

Mindehhez már előljáróban hozzátehetjük: a kötet egységét — nagy anyagismeretével és kifinomult kutatási módszereivel, a mélyebb összefüggések és a bonyolultabb megfelelések feltárásával — maga a szerző biztosítja, akit mint a felvilágosodás korának kiemelkedő kutatóját korábbi, *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában* (Bp. 1960.) című nagyszabású szintéziséből jól ismerünk.

2. A fentiek megállapítása mellett mégis utalnunk kell arra, hogy a két tanulmány sok tekintetben lényegesen különbözik is egymástól.